

JURNAL

пентрȣ

РЕSПÎNDIРЕА ШТIINЦЕЛОР NАТȢРАЛЕ ШI ЕSАКТЕ, ÎN ТОАТЕ KLASЕЛЕ,

редiцеатȣ̆

de

PROFESOR DOCTOR IULIU BARASH.

№. 45. (Anȣлȣ̆ алȣ̆ dȣoiлea) Бȣkȣрештi Dekemврie 8, 1857

Копрindерea. Форма шi miшkaрea пъmîntȣлȣї. — Лinksȣл — Продреселе deskoперiрiлорȣ̆.

ПЪМÎNТȢЛȢ̆,

форма шi miшkaрea sa în toate зiлеле.

În лȣmea fisikъ, прекȣm шi în лȣmea moралъ, fie чine kape вrea sъ gъseaskъ nosiцiȣnea sa adeвъратъ пе пъmîntȣ̆, tpeвȣe sъ se ȣite maĭ 'nainte ла черȣ̆. Oamenii, nȣmaĭ dȣпе че аȣ̆ îndpeптat вedepea лор înцелеantъ sпpe fipmamentȣ̆, dȣпе че аȣ̆ npiвit maĭ d'апроапе steлеле лȣminoase kape stpълȣчesk пе kапȣл лор; nȣmaĭ atȣnчĭ аȣ̆ пȣtȣt kîштiga o вedepe maĭ лimпede, o kȣnoштinцъ maĭ лъmȣpitъ de ачeastъ stea чepeaskъ, kape o kълkъm kȣ пiчioapeле noastpe шi kape se kiamъ ***Пъmînt.***

Sъ eшimȣ̆ întp'o seapъ fpȣmoasъ sȣвt воaлta чepȣлȣї чea лimпede, aвia dȣпъ че soapeле stpълȣчitop s'a пogopît sȣвt opizontȣлȣ̆ aпȣsȣлȣї, лъsînd ka ȣn sȣвenip gлopios, o imaцinъ лȣminoasъ komпȣsъ de чeле maĭ fpȣmoase koлoape zȣgpъвite пе mapцinea чepȣлȣї; лъsînd o лȣminъ kpeпȣskȣлapъ kape пе вesteште întoapчepea soapeлȣї iapъшї de a doa dimineaцъ, kînd вa adȣче din noȣ̆ пъmîntȣлȣї вeseлie, лȣminъ, вiaцъ, miшkape шi ȣn isвop neînчetat de dȣлчiле плъчepї але tȣtȣлор fiinцeлор; în ачest minȣt, zik eȣ̆, sъ îndpeптъmȣ̆ вedepea noastpъ sпpe fipmamentȣл kape este întinsȣ̆ asȣпpa kапȣлȣї nostpȣ, atȣnчї okii nostpi

вор fi d'о datъ isвiųї d'о мълųime de steлe stpълȣчitoape, kape akonepe вoлta чepȣлȣї ka niшte diamanųї шi вpiлianųї seмъnaųї în kîmпȣpї faвȣлoase aлe ȣneї ųъpї înkîntъtoape. Ла întiia вedepe o sъ ni se пapъ kъ toate steлeлe staȣ̆ în лok, dap dȣпъ че aųї ръmas пȣмaї ka o opъ întp'o neînчetatъ пpiвipe sпpe чepȣ̆, o sъ въ înkpedinųaųї kъ toate steлeлe se miш-kъ, dap пȣ sпpe feлȣpimї de лokȣpї, чi din kontpa toate mepgȣ̆ sпpe aпȣs ast-feл kъ пȣ' шi skimвъ̆ nosiųiȣnea ȣna kъtpe aлta. Аша вpe o figȣpъ de steлe kape staȣ̆ akȣm tok-maї în dpentȣл kaпȣлȣї вostpȣ (în пȣntȣл ze-nitȣлȣї) пeste o opъ вa fi tpekȣt чeвa sпpe aпȣs. Asemenea, o aлtъ figȣpъ de steлe, kape staȣ̆ akȣm чeвa sпpe ръsъpit, пeste o opъ вa ажȣnџe tokmaї în dpentȣл kaпȣлȣї вostpȣ (în zenit). Dap aчeste figȣpї aлe steлeлop пȣ skim-въ fopma лop, mъkap ȣnde вop fi. Aчeastъ въgape de seamъ n'a skъпat din вedepea na-ųiȣnilop kiap чeлop maї вekї, kape ш'aȣ̆ în-kiпȣit пpin aчeasta kъ toatъ вoлta чepȣлȣї, kȣ toate steлeлe dintp'însa, se înвîptesk пe fie-kape zi de лa ръsъpit sпpe aпȣs împpeųiȣpȣл пъmîntȣлȣї kape se aфлъ în чentpȣл ȣniвepsȣлȣї.

Kînd пe пȣпem seapa kȣ faųa sпpe mia-zъ-noapte, atȣnчia вedem în чepȣ̆ doъ figȣpї de steлe. Fie kape este kompȣsъ de шeapte steлe dȣпъ kiпȣл ȣpmъtop: . . . ::

Figȣpa чea mape se пȣmeшte *ȣpsȣл чeл mape* saȣ̆ *tpъsȣpa чea mape*; *a, в, ч*, se пȣme-шte oiшtea tpъsȣpiї. Figȣpa чea mikъ se пȣ-meшte *ȣpsȣл чeл mik* saȣ̆ *tpъsȣpa чea mikъ*; a-пoї steaoa *ч* în aчeastъ figȣpъ, se пȣmeшte *stea пoлapъ*, fiind kъ este aпpoape de пoлȣл nopdȣлȣї în чepȣ̆. Aчeastъ mikъ stea пoлapъ este ȣna din чeлe maї însemnate steлe în чepȣ̆, fiind kъ împpeųiȣpȣл sъȣ̆ se înвîpteшte (dȣпъ kȣm ni se пape пoъ) tot чepȣл kȣ toate miлioa-neлe saлe de steлe! Aпoї вine ape kȣpiosita-te шi ръвdape a ръmînea în doъ-zeчї шi пa-tpȣ de ope întp'o gpoaпъ adînkъ sпpe a пpiвi лa aчeastъ пapte a чepȣлȣї, вa вedea ȣpsȣл чeл mik kȣ toate чeлe-л-aлte steлe de aпpoape, fъ-kînd o înвîptipe kompлektъ, adikъ fъkînd ȣn ȣшлet чipkȣлap (чepkȣ̆ kȣotidienȣ̆) împpe-ųiȣpȣл steлeї пoлape tokmaї în 24 de ope. Kȣ kît s'aфлъ o stea maї aпpoape лa steaoa пo-лapъ, kȣ atît este aчest чepk kȣotidienȣ̆ (de toate ziлeлe) maї mik, шi kȣ kît se aфлъ o stea în чepȣ̆ maї depapte de лa steaoa пoлapъ, kȣ atît este чepkȣл sъȣ̆ kȣotidienȣ̆ maї mape, пînъ kînd ажȣnџemȣ̆ лa ȣn лok în чepȣ̆ ȣnde se вede în 24 de ope пȣmaї o пapte a aчestȣї чepk пe kînd чeea-л-aлtъ пapte ръmîne neвъ-zȣtъ. Пaptea d'întîiȣ̆ se пȣmeшte пaptea *d'a sȣпpa* opizontȣлȣї (*пaptea zȣлeї*), шi пaptea a doa, neвъzȣtъ, se пȣmeшte пaptea de *desȣвtȣл* o-pizontȣлȣї (пaptea *пonųiї*).

Mepgînd omȣл de лa nopd sпpe miazъ-zi, вede kъ steaoa пoлapъ se пogoapъ tot maї жos kъtpe opizontȣл sъȣ̆ пînъ kînd ажȣnџe лa ȣn лok пe пъmînt ȣnde steaoa пoлapъ este în лiniea opizontȣлȣї, adikъ stînd kȣ faųa de-sпpe miazъ-noapte вede steaoa пoлapъ tokmaї în dpentȣл пiчioapeлop saлe. Aчest лok se aфчe tokmaї în лiniea ekȣatopȣлȣї, adikъ ȣnde în tot anȣл sînt ziлe шi пonųї potpiвite în mъpime, aвînd fie kape tokmaї doъ-sпpe-zeчe ope. A-пoї пȣ пȣmaї soapeлe, dap шi toate steлeлe ръmîn în aчest лok tot d'aȣna въzȣte 12 ope, d'asȣпpa opizontȣлȣї, шi 12 ope neвъzȣte de desȣвtȣл opizontȣлȣї. Daka пe înkiпȣim în imaџinaųiȣnea noastpъ o лinie kape tpeчe пe-ste toate лokȣpiлe пe пъmînt ȣnde în tot anȣл ziлeлe шi пonųiлe sînt egaлe (potpiвite) în mъpime, atȣnчї вom aвea o лinie de *ekȣatopȣ̆* (potpiвitopiȣ̆). Aчeastъ лinie вa fi ȣn чepk kape împъpџeшte gлoвȣл пъmîntesk în doъ emisfepe (жȣmъtъųї de gлoвȣ̆), ȣna sпpe meazъ-noapte, шi aлta sпpe miazъ-zi. Лokȣitopiї пъ-mînteшtї sȣвt лiniea ekȣatopȣлȣї, se вȣkȣpъ de вedepea tȣtȣлop steлeлop чepȣлȣї; însъ tot d'aȣna въd noaptea жȣmъtate чepȣл stpълȣчind пeste opizontȣл лop, шi a doa zi (пȣindȣ-se întp'o gpoпъ adînkъ sпpe a пȣtea вedea steлeлe шi zioa) въdȣ̆ чeea-л-aлtъ жȣmъtate a чepȣлeї пeste opizontȣл лop; dap лokȣitopiї пъmîntȣлȣї afapъ din чeї de sȣвt ekȣatopъ, пpiвesk tot d'aȣna пȣmaї лa o жȣmъtate пapte a чepȣлȣї, шi чeea-л-aлtъ ръmîne пentpȣ eї tot d'aȣna neвъzȣtъ. Aшa пoї Eȣpoпeniї пȣ вedem пiчї

o datъ niште steле mapĭ în naptea mepidionaлъ a чepвлвĭ, kape stpълвчеsk nentpв лokвitopiĭ din Eџint în Afpika. Aчeastъ împpeџвpape a fost kвnoskвtъ шi лa Eлeniĭ vekĭ. Eĭ aв въgat de seamъ kъ steoa нвmitъ *kanonвл* (kîiнeлe чeл mape) a fost tot d'aвna stpълвчitъ în Eџint kв чea maĭ mape fpвmвseџe, пe kînd ea n'a fost въzвtъ niчĭ odatъ în Eлada. Ilpin aчest fenomenв, aв aжвns eĭ лa adeвъpata kвnoштinџъ a fopmiĭ пъmîntвлвĭ nostpв, kъ este potвnd întokmaĭ ka вn gлoв saв sfepъ. Aчeastъ adeвъpatъ idee a naџiвnелop vekĭ, se вitase în veakвpiле de miжлok. Aчeлop oameni вapвapĭ лi se пъpea пъmîntвл ka o masъ koлџвpoasъ dap nв potвndъ; kв toate kъ apgвmenteлe despre fopma sfepikъ a пъmîntвлвĭ, sînt atît de simпле шi atît de вшoape de aflat. O sъ nomenim aiчĭ nвmaĭ вna dintp'nseле. Чine va, kape kълъtopeште întp'o џapъ, mъkap kît de плanъ шi fъpъ mвnte sъ fie, апpoпiindвse de вn opaшв, va vedea de depapte nвmaĭ vîpfвpiле tвpnвpiлop шi aле вisepiчiлop; kв kît se aпpoпie voiaжopвл maĭ mвлt de opaшв, kв atît vede maĭ вine aчeste tвpnвpĭ. Adikъ i se пape kъ papkъ se ввe tвpnвpiле dintp'o adînчime, вnde aв fost askвnse пînъ akвm; anoĭ kînd aжвnџe kълъtopвл лîngъ opaшв, tokmaĭ atвnчĭ înчene a vedea пiчioapeле tвpnвpiлop. Aчest fenomenв simплв шi kвnoskвt tвtвлop, nв пвtem a'л esплika de kît nвmaĭ npin fopma sfepikъ a пъmîntвлвĭ; adikъ kъ пъmîntвл ape fopma внвĭ gлoв în kape kontinentвл шi oчeanвл se împpeвnъ nentpв fopmapea sвnpafeџiĭ saле, kape ape o mъpime de поъ miлioane miле џeogpafiче. În aчeste поъ miлioane, konpinde anъ tpeĭ пъpџĭ шi вskat (kontinentв) nвmaĭ o napte. Пepifepia (okoлвлв) aчestвĭ gлoв ape 5400 miле џeogpafiче, шi este împъpџitъ în 360 gpade, fie-kape gpad avînd 15 miле џeogpafiче saв 57 de miĭ stînжinĭ (toises) fpanџezĭ în лвnџime. Kînd шtim sвnpafaџa шi nepifepia gлoввлвĭ пъmîntesk, atвnчĭ пвtem gъsi npin o kaлkвлъ simплъ matematikъ, *diametpвл шi padiвл* (жвmъtate diametpвл) aл aчestвĭ gлoв. Aшa s'a apъtat kъ distanџa внвĭ лok d'asвnpa пъmîntвлвĭ пînъ лa чentpвл пъmîntesk, este 850 miле џeogpafiче; npin вpmape toatъ gposimea пъmîntвлвĭ este de 1700 miле џeogpafiче. Însъ чepчetъpiле astponomiче din ziлeлe noastpe aв dovedit kъ пъmîntвлв nв este вn gлoв în tokmaĭ pegвлat în pъtвnzime, чi este tвptit (applatitŭ) лa doъ noлвpĭ. Dap aчeastъ tвptipe este atîta de mikъ în pелaџiвne kв mъpimea пъmîntвлвĭ, în kît kъ, daka vъ în kinвiџĭ вn gлoв d'o mъpime de 1 $1/2$ пiчiop, atвnчĭ va fi aчeastъ tвptipe, nвmaĭ d'o gposime a внeĭ лiniĭ sввџipĭ tpasъ kв вn kondeiв de плвmв! De aчeea, toate gлoввpiле џeogpafiче din skoaлeлe kiap чeлe maĭ mapĭ, înfъџiшeazъ пъmîntвл ka вn gлoвв pegвлat neлвînd în seamъ nomeniteлe tвptipĭ. Asemenea nв noate gлoввpiле din skoaле a лвa în seamъ mъpimea mвnџiлop d'asвnpa пъmîntвлвĭ; fiind kъ kiap чeĭ maĭ mapĭ dintp'înшiĭ (Davaлaџipiĭ în Asia) kape ape o înълџime de 4500 stînжinĭ, seamъnъ пe лîngъ gлoввл пъmîntesk tokmaĭ ka вn вoв de nisip пвs d'asвnpa внвĭ gлoв d'o mъpime de 6 пiчeoape în diametpв.

Dap tot voлвmвл пъmîntesk ape gposime de 2480 miлioane de miле џeogpafiче in kввв

Чine voeште a avea вn gлoв de învъџътвpъ foapte simплв шi foapte eftin, sъ ea вn mъp kape a înчenвt sъ se stpiче în maĭ mвлte лokвpĭ, adikъ kînd s'a fъkвt niште nete d'o faџъ înkisъ п'o koaже gaлвenъ. Aчest mъp vъ va înfъџiшea în miniatвpъ, gлoввл пъmîntesk; însъ faџa gaлвenъ vъ va npesenta oчeanвл чeл mape kape înkonџioapъ în toate пъpџiле kontinentвл чe este npesentat пe mъp npin nete stpikate pisipite întp'вn kin nepegвлat. — Пвneџĭ akвm aчest mъp întpe doъ deџete, în kin ka sъ atinџeџĭ nвmaĭ amîndoъ koadeле лвĭ шi sъ fie лiвep a se învîpti împpeџiвpвл sъв, atвnчĭ vъ va npesenta aчest mъp învîptindв-se npin amîndoъ koadeле saле împpeџiвpвл sъв, o idee foapte лъmвpitъ despre învîptipea пъmîntвлвĭ în toate ziлeлe împpeџiвpвл sъв (potaџiвne) npin amîndoъ *noлвpiле* (noлвл nopdвлвĭ шi noлвл sвdвлвĭ). Вn ak kape va пътpвnde чentpвл mъpвлвĭ npin amîndoъ koadeле, vъ va da o idee *de osiea* (axe) пъmîntвлвĭ kape tpeче

прin чентрвл пъмîntвлвî шi împреѕнъ amîndoъ полвріле sале. Însemnaцî akвm пе faцa мъръвлвî вн черk tokmaî în міжлок каре ва fi de o notrівъ depъrtаре d'amîndoъ koadеле, ацвнчî веџî авеа вн esemплъ ал екваторвлвî пъмîntesk каре este шi елъ de o depъrtаре egалъ de amîndoъ полвріле пъмîntешtî, împърцind пъмîntвл în doъ emisfере (a нордвлвî шi a свдвлвî). Akвm обсерваџî kînd se ва înвîрti мървл, atвнчî веџî ведеа къ орî че пвnt че se aflъ în лініеа екваtорвлвî, se ва înвîрti кв чеа маî маре івцеалъ, пе kînd орî че алт пвnt aflîndв-se пе faцa мървлвî, нв ва авеа ачеаstъ івцеалъ; însъ кв kît маî апроапе ла внвл d'intре amîndoъ полвріле se ва afла ачеst пвnt, кв atît маî пвцin ва fi івцеала înвîрtiреі сале. Dар вîрfвріле koadелор мървлвî, нв se вор înвîрti de лок. Astfел se врмеазъ fenomenеле potaцівнеі асвпра feцiî пъмîntвлвî. Свbt екваторвл пъмîntesk domnешtе чеа маî маре івцеалъ a înвîрtiреі, мергînd tot mikшорîndв-se пînъ ла amîndoъ полвріле, каре нв se înвîрtesk нічî de квм.

Іаръ съ не întoарчемъ ла мървл nвtред (simболвл пъмîntвлвî stрълвчit), че авем în мînъ. Împърцiцî екваторвл саъ черквл чел маре че аџî însemnat пе мър, în naтрв пърцî notрівіtъ. Însemnaцî аколо toate ачеste naтрв локврî de desпърцірі прin naтрв *пвntврî*, шi траџеџî akвm іар doъ черкврî марî каре вор мерџе fie-каре прin amîndoъ koadеле мървлвî шi прin поменітеле doъ пвntврî de desпърціре, aflîndвse внвл în dреntвл алтвіа. Din ачеste doъ черкврî ва fi внвл *меридіанъ* (локвл внde soареле este ла amiazî în черъ, саъ лініа de *квлмінацівне*), шi алтвл ва figвра ка *opizontъ* (лініа de ръсърit шi de апвс внde se aflъ soареле dimineaџа шi seара). Însъ екваторвл нв se skimбъ, чі este пе пъмînt нвмаî внвл, пе kînd мерidianiî шi opizonцiî sînt мвлцiме, пе fie-каре лок вн мерidian шi вн opizont. Мерidianвл nostрв, локвitорілор din цара Ромъneaskъ, este tot de o datъ шi opizontвл пentрв локвitорiî din Лабрадор шi Kanada în Америка; fiind къ, kînd este miezвл зілеі ла noî, este ла eî dimineaцъ, шi kînd este ла noî seаръ este ла eî miezвл zілеі; dар kînd este ла noî miezвл нопцiî este ла eî seаръ. Релацівнеа nostръ кв *antinozii* nostрiî (adikъ oamenii каре локвеsk tokmaî чеа-л-алтъ свпрafaцъ a глобвлвî пъмîntesk, але кърора пічіоаре staъ în dреntвл пічіоарелор noastре) este înkъ маî кврios: kînd este ла noî miezвл zілеі este ла eî miezвл нопцiî, dар kînd аъ eî seаръ, авемъ noî dimineaцъ, шi kînd чіnъм noî, atвнчî se skoлъ eî. Ведеџî dар къ пе пъмîntвл nostрв domnesk neînчetat dimineaца, miezвл zілеі, seара шi miezвл нопцiî, нвмаî къ sînt desпърцiте în deoseбіте локврî. De ачеа біне зіче вн автор kontimпоран „Antічеле zeitъцî din Олімпъ аъ fostъ feрічі къ n'аъ тръit în timпвріле noastре, алтмintрелеа eî, din каре s'аъ zis къ аъ mînkat біне zioa шi аъ dормit лініштit noaptea, требвеа съ fie neдеnsiцî a нв mînka шi a нв dорmi нічî o datъ, саъ шi din kontра, a mînka tot d'авна шi a dормi tot d'авна; fiind къ eî, ka niмте fiinцe zeешtî каре îmбръцішеазъ negреmit întр'o ведере tot пъмîntвл, требве съ аівъ negреmit tot d'авна zioa шi noaptea."

Ачеаstъ idee, къ Soареле нв sfinцeште нічî odatъ neste tot пъмîntвлъ, a esпрimat-o шi реџеле Sпаніеі, kînd a zis în мъндрia sa: „În statвріл меле Soареле нв апвне." Întр'adeвър Imпeрівлъ Sпаніеі înвръцiша atвнчî маî amîndoî emisfеpi глобвлвî пъмîntesk. (Ва врма)

ЛІNKSВЛЪ.

Лінkвлъ (Felis, linx, lux) este внъ animал tot din fаміліа pisічелор, ва съ zikъ рвдъ кв левлъ, tigрвл, леопардвл саъ pantера, onka шчл.

Елъ este маî пвцinъ gроs шi маî mikъ de kîtъ лвпвл; este în џенере de мърimea внеі вълпе,; se deoseбеште de pantера шi de onkъ прin karakтеріле врмътоаре; елъ

аре пърȣ mai лȣngȣ̆; петеле d'асȣпра пелеĭ сале сȣntȣ̆ maĭ пȣцinȣ̆ вiĭ шi fрȣmoase, аре ȣрекĭ лȣпцĭ kape se съвîршеskȣ̆ прintр'ȣнȣ̆ moцȣ̆ komпȣсȣ̆ de пърȣ̆ negрȣ; koada sa e mȣлtȣ̆ maĭ skȣptȣ шi неagръ пе ла вîрfȣ̆. Dap figȣpa (înfъцiшарea) ачестȣĭ animaлȣ̆, este maĭ плъkȣtъ шi maĭ пȣцinȣ̆ сълбatikъ de kît ла челе-л-алte animaле sîngepoase, рȣde але сале

Ачестȣ̆ animaлȣ̆ ера ла natȣpaлistiĭ antiч. обiektȣлȣ̆ mȣлtopȣ̆ прежȣdikцiĭ; аша s. e. аȣ̆ĭ zis kъ веdерea лȣĭ пътрȣnde kiap прin kop-пȣрĭ опаче, kъ de ȣрina (ȣdȣл) лȣĭ, se фаче o пеatpъ пречioasъ (lapis lyncurius); astfeл аȣ̆ fъkȣt eĭ din Лinks ȣнȣ̆ animaлȣ̆ imaцinapȣ̆ че нȣ esistъ.

Лinksȣлȣ̆ nostpȣ, :deвъpatȣ̆ шi în fiinцъ, ziче Бiffon, нȣ вede прin zidȣpĭ, dap аре okĭ stpълȣчiцĭ, o ȣĭtъtȣpъ dȣлче; вede вine în tȣnepikȣ̆; аре o înfъцiшаpe плъkȣtъ шi веселъ; din ȣdȣлȣ лȣĭ нȣ se фаче вр'o пеatpъ пречioasъ, dap елȣ̆ аре обiчеiȣ̆ de a akoпepi ȣdȣлȣ̆ лȣĭ kȣ пъmîntȣ̆, întokmaĭ kȣm fakȣ̆ пi-

Linxulŭ (Felis Lynx. L.)

siчеле, аре ka шi nisiчеле ȣнȣ̆ instinktȣ̆ de kȣръцenie. Dap елȣ seamънъ чева kȣ лȣпȣл în привinцa ȣрлетȣлȣĭ съȣ̆ kape, kînd îл аȣde чineва de depapte, poate съ se înшале шi съ kpeazъ kъ аȣde ȣнȣ̆ лȣпȣ̆. Елȣ̆ atakъ maĭ kȣ seamъ чербiĭ, ȣmблъ шi saлtъ ka o nisikъ; тръеште din вînat шi gonеште прada sa, пînъ ла вîрfȣлȣ̆ арборiлорȣ̆; елȣ̆ atakъ пъсърĭ, dъ нъвалъ пе черебĭ, къпрioape шi eпȣрĭ, ле прinde de gîtȣ̆ шi kînd ле цine astfeлȣ̆ în giapеле сале, ле сȣце sînцеле шi ле deskide kапȣл пentpȣ a ле mînka kpeepiĭ, пе kînd pestȣл kъpneĭ îл арȣnkъ afapъ шi нȣ se maĭ ȣĭtъ ла dînsȣл. Пърȣл съȣ̆ îшĭ skimбъ koлoapea dȣпъ kлima шi sezoanеле anȣлȣĭ, iapna аре o бланъ deasъ, fрȣmoasъ шi mȣлt maĭ stimatъ de kît вapa, kapnea лȣĭ нȣ e вȣнъ de mînkape.

Лinksȣлȣ̆ se gъseште în пъdȣpiле mapĭ în Nopdȣлȣ̆ Цepmanieĭ, Лitȣanieĭ, Moskoвeĭ, Siбepieĭ шi maĭ în toate цъpiле nopdiче але Asieĭ шi Еȣропеĭ. Лinksȣлȣ̆ din цъpiле kaл-

e прекȣm Арабіа, Sipia ші Statȣріле варба-ресче, нȣ este ȣнȣ adeвъpatȣ linksȣ, къчі n'аре пелеа пътатъ ші este ȣнȣ felȣ de animalȣ нȣmitȣ Caracal. *Плініȣ* zіче, къ чеі d'întіїȣ лінksї kape s'aȣ възȣt ла Рома, aȣ венit din Галліа (Франца de akȣm) însъ akȣm нȣ se gъseskȣ лінksї în Франца.

Este în Абісінia o спецъ de лінksї kape aȣ пе fieш-kape пічіорȣ върці negpe kape fakȣ a asemъna ka kȣm apȣ fi înkълцаці kȣ чізмълiце saȣ вotine; de ачееа a eшit ші нȣмеле sъȣ (Lynx boté, lynx chaus). Елȣ este foapte kȣpaцios ші atakъ kiap пе омȣ.

Eatъ ла че se pedȣче повестеле ші васмеле antічілорȣ în papoptȣлȣ animalȣлȣї links.

ПРОGРЕSЕЛЕ INВЕNЦІȢNІЛОРȢ.

Aptikолȣлȣ II.

Попȣлії opientaлі kape akȣm нȣ преа жокȣ ȣнȣ ролȣ mape în inвенціȣnї; maї 'nainte kȣ kіці-ва sekȣлї n'a fost aша. Atȣnчї Аравії din Spania epaȣ поptatopiї пpogpesȣлȣї în штііnце, apte ші inвенціȣnї. Літepatȣpa apaвъ штііnціfikъ este ȣna din челе maї imпozante че esistъ. Аравії aȣ kpeatȣ o apxitektȣpъ нȣоъ ші o apitmetikъ *нȣоъ*; чіфреле apitmetічії noastpe, se нȣmeskȣ ші akȣm *аравіче*. Dap алцебpa, aчeastъ apitmetikъ kȣ літере; aчeastъ keіъ a Цеометрієї înaлte, de kape нічї Еленії нічї Ромaнії нȣ штiaȣ nimikȣ; Алцебра, zічемȣ, поартъ ші akȣm ȣнȣ нȣме apaв (Ал-Џебръ ва съ zikъ în лімба аравъ: штiinца лȣї Џебрȣ, inвентатоpȣл eі.) Аравії aȣ inвентат ші o metodъ нȣоъ ла fa череа чеasopnічелоpȣ de апъ (арътînd skimвapeа opелор dȣпе kъdepea апеї). Каліfȣл Ал-Рашid a tpimis лȣї Карол чел mape în анȣл 807, ȣнȣ asemenea чеasopnik kape epa ȣn опȣ de apte, d'o foapte mape пepfekціȣne.

Dap în анȣлȣ 1232, a tpimis ȣнȣ Сȣлtan din Еџіптȣ imпеpатоpȣлȣї Fpidepik II din Цеpmania, ȣнȣ чеasopnikȣ kape a fost ȣнȣ sistem планетарȣ ші npin ȣмвлетȣл съȣ a арътат toate miшkъpiле stелелор пе черȣ. Tot în opientȣ s'a пъskoчitȣ ші цесътpa ȣнорȣ matepiї kape нічї пінъ akȣm indȣstpia еȣропеанъ нȣ e în stape s'o imite, asemenea ші съвіiле opientaле (damasчене) sînt kȣ dpentȣ kȣвîntȣ челе maї вестite ші пepfekte, ші kape în Еȣропа нȣ sînt în stape a ле fabpika.

Dȣпъ kъdepea kȣлtȣpeї antiче a Еленілорȣ ші a Ромaнілорȣ, kînd întȣnepikȣлȣ епочеї нȣmitъ *епоka medianъ* a înчепȣtȣ съ akопере пъmîntȣлȣ, пе kînd ȣpmeле kȣлtȣpeї antiче aȣ gъsitȣ ȣнȣ asiлȣ ospitaлiepȣ ла попȣлȣ apaвȣ, попȣлії kpeштinї еȣропеанї n'aȣ fъkȣtȣ nimikȣ пентpȣ штiinцъ ші inвenціȣnї. Afapъ d'ȣнȣ stілȣ ноȣ în apxitektȣpa вісеpічілоpȣ, пъskoчit atȣnчї în Џерmania ші нȣmitȣ *stілȣл golik* ші o aptъ d'a zȣgpъві пе stikла întpeвȣinцatъ iap ла fepestpеле вісеpічілор; afapъ d'aчeasta, zічем, aчeastъ епоkъ n'a пpodȣs maї nimikȣ. Tokmaї пе ȣрmъ s'a deштentatȣ spipitȣл oamenілор de aчestȣ somnȣ adikъ, летаpцikȣ, în kape a pъmas atȣnчea atîцеа sekoлї; atȣnчї a deskis okiї ші a înчепȣt съ se ȣite ла лȣme ші natȣpъ kȣ okiї съї пpопpiї ші съ нȣ kpeazъ totȣ aлtopa; atȣnчї spipitȣлȣ omȣлȣї a gъsitȣ npetȣtindenі лȣkpъpі ноȣъ de възȣtȣ kape нȣ ле a овsepвat maї nainte. Лȣkpъpіле челе maї simпле aȣ devenitȣ kaȣsa inвенціȣnілорȣ noї ші foapte inпоptante. Bedepea ȣнеї полікandpȣ atîpnatȣ пе воlta вісеpічії ла Pisa în Italia, kape s'a mimkatȣ înkoaчї înkoлo ла sȣfлapea вîntȣлȣї; aчeastъ întîmплape kît de simпlъ epa ші kîtȣ de nesokotitъ maї nainte, a devenitȣ пентpȣ ȣнȣ spipitȣ sȣпеpіорȣ ші adînkȣ ka aлȣ лȣї Galілеї, în анȣл 1588, kaȣsa inвenціȣnеї pendȣлеї ші a чеasopnічелоpȣ челорȣ maї eksakte (pendule) kape ле posedъmȣ akȣm. O sȣtъ de anї maї пе ȣpmъ, ȣнȣ mъpȣ kъzîndȣ din арворȣ пе kапȣл лȣї Nevton a fost kaȣsa deskопеpіpeї леџеї gpavitaціȣnії, aчestеї

леце ȣȣверане kape domneшte în чер шi în пъmîntȣ̆, kape împinце toate kopпȣpiле чeрешtĭ în ȣmблetȣлȣ̆ лорȣ̆, kape цine лȣna ssspendatъ în черȣ̆ sъ nȣ kazъ пe kaпeteле noastpe, kape faчe ka noĭ sъ ȣmблъmȣ̆ пe пъmîntȣ̆ шi sъ nȣ sбȣpъmȣ̆ în aepȣ̆ шi kъ kъpъmiziле din kaseле noastpe staȣ̆ лîniшtite ȣna пeste алta шi nȣ fȣgȣ̆ ȣna de алta; întp'ȣn kȣvînt kъ, toatъ ekonomia natȣpeĭ noate sъ esiste. Toate aчeste admipaбiле deskoпepipĭ, пȣtem sъ zichemȣ̆ kъ toate fizika шi astponomia modepnъ, kiap шi nosiбiлitatea d'a vesti maĭ nainte sosipea ȣneĭ komete, se tpagȣ̆ toate de aчeastъ întîmплape, adikъ de kъdepea mъpȣлȣĭ пe kaпȣлȣ̆ лȣĭ Neȣton. Dap *Otto de Guerike* a fъkȣt чea d'întîiȣ̆ maшinъ eлektpikъ d'o бȣkatъ potȣndъ de пȣчioasъ пe kape a aпъsatȣ̆ чeva kȣ o mînъ kînd глoбȣл de пȣчioasъ s'a tȣpnatȣ̆. Din aчeastъ maшinъ eлektpikъ destȣлȣ̆ de simплъ, aȣ̆ eшit пe ȣpmъ maшineлe eлektpiчe чeлe maĭ kompлekte „Kînd вom stȣdia maĭ бine опȣpiле adевъpaцiлорȣ̆ natȣpaлistĭ, ziчe Bequerel, o sъ вedem kъ deskoпepipiле чeлe maĭ imпoptante s'aȣ̆ fъkȣtȣ̆ maĭ totȣ̆-d'a-ȣna kȣ лȣkpȣpĭ foapte simпле, nȣ kȣ aпapate kompлikate, чĭ kȣ niшte oбiekte kape ni se înfъцiшezȣ̆ maĭ totȣ̆ de ȣna în Natȣpъ, kînd aвemȣ̆ destȣлъ atenцiȣne шi simцȣpiле kȣлtiвate пpin шtiinцъ, spe a kȣnoaшte шi a пpeцȣi aчeste oбiekte simпле."

Nȣ e de mipape kъ în mizлokȣл atîtopȣ̆ inвenцiȣnĭ foлositoape цenȣлȣĭ ȣmanȣ̆, gъsim шi ȣna fȣnestъ, inвentatъ пentpȣ nimiчipea лȣĭ; asta este inвenцiȣnea a epбeĭ de пȣшkъ ȣpmatъ de kъtpe *Berthold Schvarz* în mizлokȣл sekoлȣлȣĭ aл 13-лea. Dap шi aiчĭ nȣ tpeбȣe sъ tъgъdȣimȣ̆ kъ шi aчeastъ inвenцiȣne a пpodȣsȣ̆ ȣnȣ̆ пpogpesȣ̆ fisikȣ̆ шi mopaлȣ̆ în sfepa ȣmanitъцiĭ; kъчĭ a desfiinцatȣ̆ sȣпepiopitatea imпeptinentъ a fopцeĭ fisiчe kape a domnitȣ̆ în sekȣлiĭ medianĭ. De atȣnчĭ, omȣлȣ̆ kȣ ȣnȣ̆ kopпȣ̆ poбȣst шi atлetikȣ̆ a deвenitȣ̆ egaл kȣ ȣnȣ̆ omȣ̆ d'o konstitȣцie deбiлъ; kъчĭ o egaлitate aбsoлȣtъ domneшte 'naintea ȣneĭ gлonцȣ̆ de пȣшkъ. Dap шi peвȣeлeлe internaцionaлe, de пonȣлȣ̆ лa пonȣлȣ̆, aȣ̆ înчetat sъ fie лȣnte fȣpioase, ȣnde miĭ de oamenĭ s'aȣ̆ tъiatȣ̆ în бȣkъцĭ kȣ o fȣpiъ oapбъ; чĭ peвȣeлe modepne aȣ̆ deвenit ȣnȣ̆ oбiektȣ̆ de kaлkȣлe шtiinцifiчe, цeometpiчe. Biktopia în бataлiiлe modepne atîpnъ maĭ mȣлtȣ̆ de kompasȣлȣ̆ цenepaлȣлȣĭ de kîtȣ̆ de saбia soлdatȣлȣĭ. Ȣnȣ̆ *Carnot* a пȣtȣt sъ kaлkȣleze maĭ nainte вiktopia ka ȣnȣ̆ пpoблemȣ̆ de apitmetikъ; eлȣ̆ o nȣmitȣ̆ aчeasta, *opganizapea вiktopieĭ.*

Dȣпe чe шi spipitȣлȣ̆ modepnȣ̆ a fъkȣtȣ̆ feлȣpimĭ de inвenцiȣnĭ пe черȣ̆ шi пe пъmîntȣ̆, s'a întopsȣ̆ шi лa sfepa вieцiĭ noastpe пpoпpie.

Kȣnoшtinцeлe пoпȣлiлopȣ̆ antiчĭ în paпoptȣлȣ̆ stȣpiĭ intepioape a sъnъtъцeĭ noastpe шi пpekȣmȣ̆ шi în paпoptȣлȣ̆ pemediiлopȣ̆, epaȣ̆ foapte nekompлekte. Diaetetika лop s'a mъpцinit лa пoвaцa d'a pesȣfлa ȣnȣ̆ aepȣ̆ пȣpȣ̆, d'a бea aпъ лimпede шi a faчe miшkъpĭ цimnastiчe. Întp'adeвъp mȣлte ideĭ шi пpeжȣdikъцĭ antiчeлopȣ̆ aȣ̆ kontpiбȣit лa imпedikapea desвoлtъpiĭ шtiinцeĭ medikaлe шi a вieцiĭ omȣлȣĭ; ȣna din aчeste пpeжȣdekъцĭ вътъmъtoape, epa sfiiaлa de a nȣ tъia kadaвepȣлȣ̆ ȣnȣĭ omȣ̆. De aчeea Eлeniĭ, Pomaniĭ шi kiap Apaбiĭ, kiap în eпoka fлopipeĭ шtiinцeлopȣ̆ лa dînшiĭ, aȣ̆ aвȣtȣ̆ ideĭ foapte gpeшite despe konstpȣkцiȣnea kopпȣлȣĭ omeneskȣ̆. Kiap Hippocrates, aчest tatъ aл mediчineĭ, kȣ toatъ mъpimea sa цeniaлъ în paпoptȣлȣ̆ oбsepвaцiȣniлop saлe medikaлe, apatъ în paпoptȣлȣ̆ шtiinцeĭ anatomieĭ (a fъnтȣpeĭ kopпȣлȣĭ omenesk) o neшtiinцъ maĭ mape de kît ȣnȣ̆ skoлap în anȣл d'întîiȣ̆ aл stȣdiȣлȣĭ sъȣ̆ medikaл.

Tokmaĭ лa eпoka penaшtepeĭ шtiinцeлop, kînd aȣ̆ înчeпȣtȣ̆ a stȣdia Natȣpa пpin espepimente dap nȣ пpin niшte speкȣлaцiȣnĭ imaцinape, atȣnчĭ aȣ̆ лъsat пpeжȣdekъцiле лa o пapte, aȣ̆ шi deskis adesea-opĭ kopпȣлȣ̆ omȣлȣĭ. Чea d'întîia desekape fъkȣtъ лa kopпȣлȣ̆ ȣnȣĭ omȣ̆, s'a ȣpmat în anȣл 1537, лa Akademieĭ din Пadȣa în Itaлia пpin пpofesopȣл Vesalius. De atȣnчĭ aȣ̆ înчeпȣtȣ̆ deskoпepipeлe чeлe mapĭ în paпoptȣл шtiinцeĭ kopпȣлȣĭ шi a вieцiĭ noastpe. Aшa a desko-

пepitȣ̆ în anȣл 1628 челебрȣл medikȣ̆ Villiam Harvey, tatъл fiѕолоџiеї moderne, чiркȣлаџiȣnea sînџелȣї în корпȣлȣ̆ омȣлȣї. Лȣкрȣ de minape! Пînъ ла Harvey, medічiї, de шi аȣ̆ stȣdiatȣ̆ шi аȣ̆ кȣnoskȣtȣ̆ віне natȣра пȣлсȣлȣї (a вiнеї), totȣ̆ n'аȣ̆ штiȣt кȣm чiркȣлъ sънџеле în корпȣлȣ̆ nostрȣ. O мȣлџiме de алте deskoперiрї, kiap în medічina практikъ, аȣ̆ ȣрmat aчeastъ маре deskoперiре a лȣї Harvey. Аша s'a deskoперit în anȣл 1649 пȣтереа adмiraвiлъ a Kineї, a тъia fpigȣрiле. Iesȣiџiї a adȣs atȣnчї aчestȣ̆ ремеdiȣ̆ de ла Пeрȣ în Еȣропа. Iesȣiџiї, daka n'аȣ̆ авȣtȣ̆ алте мepite, аȣ̆ авȣt челȣ̆ пȣџiнȣ̆ aчела къ a importat ла Еȣропа kina шi кȣрkaniї. Dap în anȣлȣ̆ 1713, ȣнȣ̆ medikȣ̆ grekȣ̆ anȣme Emanuel Timonus a adȣs în Еȣропа штiinџа алтoiрiї oamenилор кȣ mateрiа върsatȣлȣї, ka съ-ї skaпе de aчeste воале теріsiле kape пînъ atȣnчї deчiмa попȣлаџiȣnea Еȣропеї оморîndȣ̆ пе anȣ̆ sȣte de miї de oameni maї кȣ seamъ kopiї. O damъ englesъ anȣme Lady Montague, soџia amвasadopȣлȣї englezȣ̆ ла Konstantinoполȣ̆, a вързȣt akoлo (în aniї 1716—1718) ȣрmîndȣ-se aчeastъ metodъ adekъ a алтoi oameni kiap кȣ mateрiа върsatȣлȣї ka съ нȣ fie прinшї de върsat fъръ beste. Ea a вързȣt шi фoлосȣл чел mape чe se тръџea de aчeastъ metodъ; пе ȣрmъ întopkîndȣse în Angлia, a пȣs toate siлinџеле ka съ intpodȣkъ aчeastъ алтoipe шi în Angлia. Dȣпъ мȣлтъ опosiџiȣne, a реȣшit în aчeastъ întpeпrindeрe a eї fiлantpoпikъ. Aчeastъ алтoipe epa în ȣsaџiȣ̆ în Angлia пînъ ла 14 maiȣ̆ anȣлȣ̆ 1796, Dp *Ienner* în Лondon a deskoпapit atȣnчї Bakчina. adikъ елȣ̆ a observatȣ̆ къ пе kînd în ȣнеле џinȣte алле Mapeї Бpitaniеї domnea eпidemia върsatȣлȣї, femeiле лъптъpese kape se okȣпаȣ̆ кȣ мȣлsȣл вачiлорȣ̆, аȣ̆ fost skȣtite de aчeastъ пatimъ. Ienner, чepчetîndȣ̆ maї мȣлtȣ̆ despre aчeasta, a gъsit ka вачiле akoлo аȣ̆ авȣt пе ȣџерȣл лор nimte пȣstȣле (вȣвe) kape seamъпъ кȣ пȣstȣлеле върsatȣлȣї шi къ femeiле dȣпе че ле a eшit asemenea пȣstȣле пе mîini аȣ̆ fost skȣtite de върsat. Елȣ̆, îmвръџiшîndȣ̆ aчeastъ idee, a înчеpȣt съ алкътȣiaskъ oameni кȣ mateрiа лȣatъ de aчeste пȣstȣле kape ле a-пȣmit *вakчina* (vaccina). Espeрiinџа a провȣt кȣрînd вepitatea ideiї лȣї Ienner. Къчї s'a apъtat къ aчeia kape аȣ̆ fost алтoiџi кȣ вakчina, нȣ нȣmaї къ a fost протеџiaџi în kontpa върsatȣлȣї ka kînd apȣ̆ fi fost алтoiџi кȣ върsatȣл însȣшi, ва înkъ къ алтoipea кȣ вakчinъ, este мȣлtȣ̆ maї влîndъ, nepродȣkîndȣ̆ niчї odatъ вр'ȣнȣ̆ пepikoлȣ̆ препкȣmȣ̆ se întimпле kîte odatъ ла o алтoipe кȣ върsatȣ̆. De atȣnчї, medічiї аȣ̆ пъръsitȣ̆ алтoipea кȣ върsatȣ̆ шi аȣ̆ îmвръџiшat алтoipea кȣ вakчiне прetȣtindeнea; къчї s'a apъtat къ mateрiа вakчiнеї (saȣ̆ върsatȣл вачiлор) kiap tpekînd прin алтoiрї прin корпȣрiле oменешtї, нȣ пepde din fopџа eї протektpiџe în kontpa върsatȣлȣї. Възîndȣ̆ aчestea, гȣвepnȣрiле еȣропене, аȣ̆ îmвръџiшatȣ̆ aчeastъ mape deskoпepipe d'a протеџe statȣрiле de вічiȣл eпidemiiлорȣ̆ върsatȣлȣї, шi аȣ̆ opdonat ka fiekape kopiлȣ̆ tpeвȣe съ fie вakчinat; къ ȣнȣ̆ kopiлȣ̆ nevakчinat, нȣ e npiimit în niчї o skoaлъ, în niчї ȣнȣ̆ staвiлimentȣ̆ пȣвлikȣ̆ etc.; аȣ̆ opîndȣitȣ̆ шi medічї пȣвлiчї пentpȣ вakчinapea kopiiлорȣ̆ dȣпрin satȣ̆ fъръ плаtъ. De шi aчeste мъсȣрї аȣ̆ продȣs o вine-faчере imenсъ în Еȣропа, pedȣkîndȣ̆ ла dimensiȣnї foapte miчї eпidemiеле върsatȣлȣї kape s'apъtȣ̆ din timпȣ̆ în timпȣ̆, însъ нȣ e de тъгъdȣitȣ̆ къ pesȣлtateле apȣ̆ fi fostȣ̆ înkъ мȣлtȣ̆ maї фoлositoape, поате къ medічiї apȣ̆ fi fostȣ̆ în stape a stîрпi кȣ totȣлȣ̆ natima върsatȣлȣї daka klaseле inфepioape în opaшe шi maї кȣ seamъ în sate n'ap fi apъtat nimte прежȣdekъџї авsȣрde în kontpa вakчiнеї, oпȣindȣ-se кȣ o pea воinџъ desesпepatъ ла aчeastъ віне-фачере a гȣвepnȣлȣї fȣgîndȣ̆ кȣ kopii лор kînd віне medikȣл вakчinatop шi împedikîndȣ̆ ast-feл desvoлtapea лȣкръpiї вakчiнеї în dimensiȣnї mapї.

(Ва ȣрma.)

Imprimeria Naţională a lui Iosif Romanov et Comp.